

DEMÉNY PÉTER

SZOLNOK-ALBUM

Benedek Szabolcs: *Hídváros*

■ Marguerite Yourcenar azt írja *A Hadrianus emlékezései jegyzetfüzetei*-ben, hogy az emberiség a 20. században tart (akkor még a 21. előttünk volt), s ez azt jelenti, hogy 20 aggastyán láncolatának végén elérhetnénk az őseberig. Benedek Szabolcs is ilyesmire gondolhatott, amikor a *Hídváros* eszméje megfogant a fejében, és elkezdett történeteket írni Szolnokról, a városról, amelyben felnőtt.

A 21 történet végigkíséri a várost, végigvezeti az olvasót a legrégebbi időktől Kádár János koráig. Mintha egy történelmi novellafüzért olvasnánk, amelyben ispánok, szerzetesek, Kópány leszármazottai, vitézek, zászlósok, pestisesek szerepelnek, és miközben történik velük, ami történik, harc, háború, halál, járvány, tűzvész, közben az időben is nagyokat lapozgatunk, és elérünk a jelenig. Íme, egy történelemtől zamatos jelenet:

„A püspökök közül hárman nyikanni sem mertek, halálsápadtan meredtek maguk elé, mintha abban reménykednének, hogy láthatatlanná válnak, miközben az a pár tucat fegyveres, aki még Fehérváron csatlakozott hozzájuk, tehetetlenül nézte, ahogy a lázadók közelebb jöttek, majd körbevették a püspököket szállító szekeret. A pogányok a papokat becsmérelték, köpködték, átkozták őket, és olyanokat ordítottak, hogy elég a tizedből meg a kötelező templomépítésekéből és a misékből. Mivel azonban ott lobogott a

szekér fölött a vörös színű királyi lobogó – noha azt nem igazán tudta volna senki megmondani, ki most a király, vagy lesz-e még valaki egyáltalán –, a kezdeti dühkitöréseket követően a tömeg valamelyest mégis csak megnyáskodni látszott. Vagy legalábbis nem tudták eldönteni, mi most a teendő.”

Visszatérve: természetesen alakul a város is, leég, újjáépítik, negyedek emelkednek benne, kapunk egy kis szellemi Szolnok-térképet, s egyre jobban megismerjük ezt az alföldi kisvárost, amely a Tisza két partján, a Zagyva torkolatánál terül el, és a pelikán a jelképe.

Ez a madár, olykor gödény néven, minden novellában előfordul, és az olvasó néhány ismétlődés után rájön, hogy értelme, jelképisége van, hiszen már Jenei Gyula fülszövegbe tett ajánlójában olvas róla. Számomra kissé fárasztó volt, amikor megint látszott az árnya, vagy ismét úgy hívtak egy vendéglőt: értettem a szóból már a korábbi alkalmakkor.

A *Hídváros* albumként működik: a szereplők megjelennek benne, aztán eltűnnek. Vannak ugyan utalások olyan alakokra, akikről egy-egy korábbi novellában olvashattunk, ezek azonban csak halvány kötőanyagként szolgálnak, az alakok nem válnak dúsabbakká, rétegzettebbekké. A nők különösen rosszul járnak: mindig szeretők, jószok, áldozatok. Ravasz szeretők: amikor a férfit ledöfik, akkor odaosonnak, és el-

veszik a pénzét, míg előzőleg mérget keverték. A nőknek évszázadokon át mereven biztosított helyük volt a társadalomban, de mert minden szövegben hasonlóan jelennek meg, mégis szegényesnek érezzük az ábrázolásukat.

A novellák különben áradnak, mint a Zagyva (hogy ne hajoljunk el a napi politika felé), Benedek Szabolcs a szokásos kedvvel mesél, és a szokásos alaposággal dokumentálta a történéseket, melyek egy részét gyerekként hallotta, más részét kikutatta, mint a *Kossuthot lepisszegték, Szamuelyről iskolát neveztek el* című interjúból is kiderül

(*Népszava*, 2025. augusztus 2.) Ebből tudjuk meg azt is, hogy a kötet a város 950. évfordulójára jelent meg, és a település támogatta az írók regény megírásában: „Rögtön az elejétől fogva megkaptam a támogatást az évfordulós ünnepségeket menedzselő Szolnok 950 Programiroda vezetőjétől, Szutorisz-Szügyi Csongortól, akinek segítségével helytörténeti olvasnivalókhoz jutottam hozzá a múzeumtól és a könyvtártól.”

A *Hídváros* olvasmányos album, amelyet ha elolvas az ember, érezni szeretné a Tisza semmihez sem hasonlítható illatát.

KÖRBEJÁRT SZÖVEGVÍDÉKEK

Keszeg Vilmos: *A szépirodalom mint terep. Antropológiai tanulmányok*

■ Keszeg Vilmos legújabb kötetének recenziálása legalább két embert kívánna. A könyv szövegei ugyanis cikáznak szóbeliség és írásbeliség, a népi és a magas kultúra, a néprajz- és az irodalomtudomány illetőségi területei között. Az igazán értő olvasónak, a szerzőhöz hasonlóan, magabiztosan kellene mozognia mindkét terepen, e jártasság hiányában azonban csak fél lábón billeg. De talán ennek ellenére is, vagy talán éppen ennek okán, érdemes a szerzőre támaszkodva átmerészkedni erre a tudományközi területre: mi történik, amikor a szépirodalom válik tereppé, amikor a népi kultúra, s nyomában a néprajzkutató átlép a mediális és diszciplináris határvonalakon? Előrebocsátva a választ, a kötet arról tanúskodik, hogy a kutatás, az elemzés és az interpretáció új ösvényeit fedezheti fel.

Keszeg Vilmos kötete részben már korábban közölt írásokat fog össze, rendez egyfajta láncba, s keretez két új fejezettel. A kötet általában az otthonirodalomhoz sorolható alkotásokat elemzi. Sütő András, Horváth István, Balázs Ferenc, Szentimrei Jenő, Mihail Solohov, Bágyoni Szabó István és Nagy István egy vagy több munkája önálló fejezetet kap. E szerzők közül többen fejezeten átívelő, a kötetben belül implicit kereszthivatkozások, referenciarendszerek lazább szövedékét megeremtő főszerepet, míg Benedek Elek, Gyarmathy Zsigáné Hóry Etelka, Jókai Mór, Katona Szabó István, Kovács György, Kós Károly, Makkai Sándor, Szabó Dezső, Wass Albert kisebb epizód szerepet töltenek be a kötetben. A névsorból kitűnhet, hogy a könyv kevés kivétellel a 20. századi erdélyi irodalomból merít, miközben fókuszát nem feltétlenül az iroda-

lomtudományi kánon hangsúlyai szerint jelöli ki.

A személyesebb hangvételű, a szerző intellektuális barangolásaira reflektáló rövid bevezető fejezetet követő első tanulmány a népi hiedelemények, elsősorban a boszorkány alakjának irodalmi adaptációját és a szerzői intencióknak megfelelő jelentésváltoztatásait elemzi több műalkotáson keresztül. Ez talán a legnagyobb ívű, adott kérdést több művön keresztül elemző írása a kötetnek, míg a többi fejezet jellemző módon egy alkotóra, illetve egy alkotásra fókuszál. Keszeg Vilmos a következő fejezetben Sütő András *Anyám könnyű álmot ígér* című regényét olvassa újra a történetmondás helyzetei és témái felől, illeszti be az irodalmi művet a beszélőközösségek antropológiai értelmezési keretébe. A Horváth Istvánról szóló következő fejezet a szóbeliség és írásbeliség, a múlt és jelen, az irodalmi fikció és a lokális társadalom, a reprezentáció és az emlékezet közötti mozgás dinamikájáról, kiszámíthatatlanságáról egy személyes vonatkozású, egyszerre tanulságos és szórakoztató példán keresztül reflektál. A negyedik rész Balázs Ferenc életútjával és életművével foglalkozik. Rámutat arra kettősségre, ahogy az életműnek elidegeníthetetlen részévé vált a lokalitás, Aranyosszék, a lokalitást jelentő és átszövő élményanyag, események, és viszont, ahogy Aranyosszék, a lokalitás részévé vált Balázs Ferenc alakja és emlékezete; az anekdoták, memoratok, helyi szereplők beépülnek a regénybe, Balázs Ferenc pedig a helybeli anekdoták, memoratok részeként élt el tovább a helyiek történeteiben. A Szentimrei Jenővel foglalkozó rövidebb fejezet az első világháború tágabb kontextusában, az íráshasználati habitusok történetébe helyezi bele a lírai alkotást, s értelmezi a levélforma választását a személyes élmények irodalmi tolmácsolásában. A *Új barázdát szánt az eke* című Solo-

hov-regénnyel foglalkozó fejezet megközelítésmódját tekintve a Sütő András regényéről szóló fejezethez hasonlít, amennyiben adott művet egy antropológiai – Keszeg Vilmos szűkebb tudományos érdeklődési körébe eső (történetmondás, populáris írásbeliség) – szempontot kiemelve értelmez. Az elemzés szoros olvasatban követi a mű cselekményét, s egy motívumot, az íráshasználat különböző helyzetét és módjait kiválasztva közelíti meg a korszakot, a frissen szovjetizált társadalomban és mezőgazdaságban az írás, illetve – áttételes párhuzammal – az adott mű szerepét. A Bágyoni Szabó Istvánnal foglalkozó fejezet elmélyülten, műfajokon átívelően foglalkozik az alkotás és az alkotó, az alkotás mögötti élmény, az alkotó mögötti életút egymásra utaltságának értelmezésével, ezáltal a valóság megtapasztalásának és az irodalmi reprezentációnak az elvont problematikáját a konkrét életművön keresztül hozva megfogható közelségbe. A Mannasztes Dániel alakjával, a Petőfi Sándorral kapcsolatos híresztelés történetének elemzésekor Keszeg Vilmos nemcsak a médiaantropológiai jártasságára támaszkodik, hanem a beszélés néprajzának, a történetmondás különböző stratégiáinak elemzésére építve emeli be a félrevezető narrációra vonatkozó, elsősorban a szóbeliség kultúrájának elemzéséből táplálkozó tudását az elbeszélő személyének és a történeti távlatú eseménysor értelmezéséhez. Végül a kötet zárótanulmányában Nagy István *A szomszédság nevében* című regényét elemzi, ám a korábbi, szintén egyegy műre fókuszáló írásokkal szemben a szerző ezúttal nem egy partikuláris elemzési szempontot választ, hanem a regény partikuláris társadalmáról rajzol komplex néprajzi képet.

A kötet lineáris olvasatban egyfajta ívet rajzol le, legalábbis két végpont között mozog, amennyiben az első fejezetben a szépirodalom nyúl a népi kul-

túra (hiedelem)szövegeihez, és helyezi át azokat más referenciarendszerbe és jelentéstartományba, míg az utolsó fejezetben a néprajzkutató transzformálja a szépirodalmat, a mű világát adatolt etnográfiai leírássá. Keszeg Vilmos kötete a hiedelemlények néprajzi és irodalmi képének ütköztetésétől jut el az irodalom néprajzzá formálásáig. Az utolsó tanulmány felfogható szöveges játékként, ahogy egyfajta kísérletként is, egy korábbi fejezetben megfogalmazott állítás demonstrálásaként: „Ami az etnográfiai irodalomban a tárgyilagos szaknyelven készített deskripció, az az irodalmi folklorizmus esetében a szépirodalmi eszközökkel, tudatos formába szervezett műalkotás.” (130.) A transzformáció, ahogy Keszeg Vilmos az irodalmi narrációt etnográfiai leírássá fordítja le, tudatos döntés, de a kötet egésze arról tanúskodik, hogy a valóságot szervező és jelentő szövegek és események, valamint a fikció és az irodalmi reprezentáció világa közötti átjárás lehet kölcsönös, spontán és önkéntelen folyamat is. A regény látszólag zárt világa tehát mindkét oldalról nyitott a valóság felé, határai sokkal átjárhatóbbak és átjártak, mint ahogy azt a műfaji besorolás, a tudomány és a művészet elhatárolása sugallaná. Keszeg Vilmos rámutat, hogy a szépirodalom teremtett világa nem semmiből teremtett világ.

Keszeg Vilmos kötete a látszólag szűkebb érvényű, empirikus alapokon álló elemzéseivel általános elméleti problémákat vet fel. A kötet esettanulmányai egymást támogatva körvonallazzák a szerző válaszait, amelyek mentesek minden olyan kategorikuságtól, amelyek rögtön le is zárnák az utat a tovább gondolás előtt. A valóság és a fikció kapcsolatának elemzésekor a kötet részben már jól bejárt elemzési

utakra lép rá. Több fejezetben közelít a szerző felől, s a szerző tapasztalati világát állítja a mű háttérébe. Másrészről a tapasztalati valóság néprajzi adatait, a különböző kulturális jegyek megjelenését és megjelenítését is megteszi egyes tanulmányok elemzési szempontjának. Ugyanakkor felkínál egy harmadik utat, amely az antropológiai, társadalomtudományi elemzés eszköztárát, fogalmi rendszerét alkalmazza a művek társadalmi valóságának értelmezésére. Olvasatomban ezzel a már korábban felvázolt perspektívával, illetve szűkebb értelemben alkalmazott eszközzel játszik el egyszerre szabadon és rendkívül módszeresen a tanulmánykötet utolsó szövege, amely talán nem is véletlenül visz távolabbra a néprajzilag közelebb eső, a kötet egészében is központi szerepet betöltő falusi életvilágoktól.

Végül, ha alkotó és alkotás személyes viszonyát már több helyt megvizsgáltuk, akkor talán ezzel a munkával is megtehetjük ugyanezt. Keszeg Vilmos így fogalmaz Bágyoni Szabó István munkássága kapcsán: „Műveinek világába költöztette át szülőföldjét, kortársait, kedvenc költőit és festőit, elődei és a maga életének történéseit.” (205.) Mintha Keszeg Vilmos is hasonló utat járná be, amikor a néprajzkutató gyakorlott kezével nyúl az életpályájához kapcsolódó legkülönbözőbb helyekhez, személyekhez, dolgokhoz s ez esetben az irodalomhoz, az olvasmányélményeihez. Ha Bágyoni Szabó István mindenhol a verset, a regényt keresi, akkor talán Keszeg Vilmos mindenhol az értelmezésre váró társadalmi és kulturális jelenségeket fedezi fel, s változtatja a regényt, a verset is etnográfiai tereppé.

Bakos Áron

HÍDVÉGI ID. NEMES JÁNOS NAPLÓJA AZ 1651–1686. ÉVEKRŐL

■ „Februarius. Die 16. Indultam meg idegen országra az én kegyelmes uramnak ő ngának engedelmeiből, mikor az ur Rákóczy Zsigmond uram ő nga mátkájáért ment Rédei Ferencz uram ő nga.” Így kezdi naplófeljegyzéseit a székely primori családból származó Nemes János, akinek előneve utal arra, hogy a család birtokai eredetileg a Székelyföldre ékelődő Felső-Fehér vármegyéhez tartoztak, majd a Nemesek fokozatosan tagolódtak be az őket körülvevő székely elitbe, idővel székely tisztségeket is viseltek, a naplóíró Nemes János pedig I. Apafi Mihály fejedelem jóvoltából 1661-től haláláig, rövid megszakítással 25 éven keresztül töltötte be a háromszéki főkapitányi tisztséget. Az 1651-ben megkezdett napló 35 évre tartalmaz adatokat, ami így értékes forrásnak számít az Erdélyi Fejedelemség történetére vonatkozóan.

A személyes dokumentumoknak a jelentőségét már a 18. század végén a történetíró Benkő József is fölismerte, amikor gyűjteményt hozott létre a legfontosabb erdélyi emlékiratírók kézírataiból, hogy azokat nyomtatásban is megjelentessék, a 19. század második felétől pedig a (Magyar) Történelmi Tár című folyóirat vállalkozott a hosszabb vagy rövidebb források közreadására. Például Rhédey Lászlónak a naplóját azzal méltatta a kiadója, hogy a napló szerzője „a fejedelem környezetében tölté éveinek nagy részét, s az események szemtanúja volt”.¹ A genealógus Nagy Iván pedig „az események üde visszatükrözését, a jelenetek elevenségét, a távlatnak valószínűségével kiszí-

nező és megvilágító meghatárolását” emelte ki, és e forrásokat „az egykorúak tanúságtételeiként” értékelte.²

Ugyancsak a Történelmi Tár 1902–1903. évi folyamában jelent meg Nemes János naplója is,³ melynek közreadója – az előzőleg idézett két történetbúvárhoz hasonlóan – abban látta a napló fontosságát, hogy: „A kor nagy emberei is, kik maguk is mintegy tényezői voltak az eseményeknek, vezettek ilyeneket, s e feljegyzések, bár kiválóbban családi s magán ügyekkel, az ország dolgaival s a politikai eseményekkel csak kevésbé foglalkoznak, mégis becsesek. Ha nem is engednek bepillantást az országos viszonyok mélyébe, de pontos adatokat nyújthatnak az átmeneti kor eseményeire.”⁴ Mindezek a kiadások a források személyes hitelét emelik ki, ami az eseményekben való közvetlen részvételen alapul („szemtanú”, „tanúságtétel”). S végül kiemelendő, hogy a korabeli történeti érdeklődés középpontjában az eseménytörténet áll (rankei kifejezéssel: „ahogyan az történt”) a maga pontos adataival.

Napjainkban a történeti figyelem másfajta érdeklődésből fordul a személyes dokumentumok felé. Ez az *ego-dokumentum*nak is nevezett forrás-együttes (naplók, feljegyzések, visszaemlékezések, emlékiratok, misszilis levelezés stb.) a társadalomtörténet szempontjából azért lehet érdekes, mert a személyes források „dokumentálhatják a korabeli hiteket, előítéleteket, értékrendeket, mentalitástörténeti faktumokra következtethetünk belő-

A bevezető tanulmányt írta és jegyzetekkel ellátta Balogh Judit. Tortoma Kiadó, Barót, 2023. 263. (Háromszéki téka, 1.)

lük, amelyek társadalmi csoportképző attribútumként jöhetnek szóba”.⁵ Maga Balogh Judit is ebben a szellemben vizsgálta 17. század végi naplókban és egyéb egodokumentumban azt, hogy hogyan reagáltak a kor emberei betegségekre és járványokra.⁶ A személyes tapasztalatok tanulmányozása során ugyanakkor számolni kell azzal is, hogy maga az emberi személyiség is történeti (társadalmi) képződmény, és a 17. századi naplókban a személyeségnek más fokával és mértékével lehet számolni, mint a modern kor egodokumentumaiban.

Nemes János esetében – számos kortársához hasonlóan – a (napló)írást egy olyan napi gyakorlatba illeszkedő intellektuális tevékenységnek lehet tekinteni, amit aligha számítottak a ma szépirodalomnak tekintett foglalatosságok közé. Inkább valamilyen élethelyzet vagy speciális tevékenység válthatta ki, hogy sokan megörökítették a velük vagy környezetükben történt eseményeket. Külföldi tanulmányok, diplomáciai megbízatás, száműzetés vagy üldöztetés készíthette a naplóírókat arra, hogy belekezdjen munkájába: Nemes János is életének egy fordulópontján, akkor kezdte meg a naplóírást, amikor beválasztották abba a küldöttségbe, amely a házasulandó Rákóczi Zsigmond jövődöbelijét, Pfalzi Henrietta hercegkisasszonyt készült hazakísérni a brandenburgi Crossenből.

Nemes János naplójának eredeti kézírata nem maradt fenn; 1793-ban azonban egy családtag, gróf Nemes Ferenc másolatot készített róla, ami jelenleg a kolozsvári Lucian Blaga Központi Egyetemi Könyvtárban található.⁷ Ez a 18. század végi másolat lett az alapja a 20. század eleji közlésnek úgy, hogy a 18. századi helyesírást – bár nem következetesen és kisebb változtatásokkal – az akkori normáknak megfelelően modernizálták.⁸ A szöveget újra közreadó Balogh Judit, aki korrekt módon

saját magát a kolofónban nem szövegkiadóként jegyzi, ezt a Történelmi Társasági közlést vette át, ahhoz terjedelmes bevezető tanulmányt és alapos tárgyi jegyzeteket írt. Mindazonáltal a szöveg sem az autográf kézirat jellegzetességeit nem tartalmazhatja (hiszen az megsemmisült), sem a mai modern átírás előnyeit nem érvényesíti, ami – tekintve, hogy a sorozat a szélesebb közönség érdeklődésére is igényt tarthat – nehézkessé teszi az olvasást.⁹

A kiadott szöveget a kézíratos példánnyal egybevetve tartalmilag pontosnak lehet tekinteni. A közölt szövegből az a kézirat címlapján található, a cím alá írt rövid összefoglaló maradt el, mely nem a napló része, bár ahhoz hasonlóan *pro memoria* funkcióval bír.¹⁰ Ugyancsak hiányzik a kiadásból a napló utolsó mondatát követő másolói megjegyzés: „A többi kiszakadott.”

Nemes munkájának műfaja inkább a folyamatosan és rendszeresen vezetett naplóhoz, mintsem a visszatekintő emlékirathoz áll közelebb, bár több bejegyzés esetében érzékelhető, hogy azokat utólag, az események után, azok következményeinek ismeretében írta be. Ahogyan idéztem, a 18. századi másolat az eredetinek „summásan kiszedett”, vagyis rövidített változata. A szövegből azonban nem állapítható meg az eredeti napló hordozókötetete, sem a kihagyott részek terjedelme. A címlapon a másoló „jegyzőkönyvről” beszél, az azonban a korabeli szóhasználatban a kalendáriumok bejegyzésre szánt üres oldalait is jelenthette, ahogyan az emlékiratíró Bethlen Miklós is *regestralis libellus*nak nevezi azt, ahová a napi följegyzéseit bevezette.

Nemes János kiadott munkája beillik az időközben egyre gyarapodó azon naplók sorába, amelyek elsősorban az emlékeztést segítő, gyakorlati céllal jöttek létre. Esetenként megörökítenek fontos eseményeket (például a crosseni esküvő szertartását sokkal

részletesebben írja le, mint a hivatalos brandenburgi diplomáciai jelentés szövege).¹¹ Azonban a napló nagy részét az egészen hétköznapi rövid bejegyzések teszik ki: családi események (születések, keresztelők, lakodalmak, temetések), utazások és éjszakai megszállások („Június 5. Jöttem Hídvégire. 6. Mentem Földvárra urunk ő nghoz. 7. Voltanak nálam vacsorán Kendefi Miklós uram, Kun Gergely uram, Folti Ferencz uram és Folti László uram. [...] 15. Mentem Földvára; akkor holt meg szegény idvezült Bethlen Ferencz uram reggel 4 és 5 óra között. Voltam ebéden Kemény János uramnál ő ngánál. 21. Holt meg szegény idvezült Pekri László uram Földváron.”). Gyakoriak a szélsőséges időjárási események vagy tűzvészek feljegyzései is.

Ezeket az adatokat a bevezető tanulmány elsősorban a társadalomtörténeti elemzés szempontjaiból értékelte. Az ugyanis, hogy Nemes János kit látogat meg, hol száll meg, kitől kap vagy kinek küld üzenetet, mely közelebbi vagy távolabbi rokonával milyen viszonyban áll, a székely főember kapcsolati hálóját is megrajzolja. Biztos kézzel tárja fel Balogh Judit az 1650–1660-as évek fordulójának válságos eseménytörténete mögött, hogy közben a székely társadalom is megváltozott, s egyik része a törökhöz húzó fejedelmet, míg másik része a törökellenes pártot támogatta. De beszámol a napló a hírek és rémhírek terjedéséről, a fejedelmváltások közt szükségszerűen ingadozó politikai állásfoglalásokról is. A bevezető tanulmány önálló alfejezetben elemzi Nemes kapcsolatát sógorával, a sepsiszentgyörgyi Daczó Jánossal, akivel – a napló adatainak kvanti-

tatív elemzése alapján – Nemes a legtöbbször érintkezett. Ugyancsak fontos fölismerése a Székelyföld konfesszionális viszonyainak föltérképezésében, hogy a Daczó és Nemes vezette református székely elit képes föllépni képes föllépni az egyre erősödő háromszéki katolikus családokkal szemben.

Hosszú fejezet „Nemes János, a református nemes” portréjának a megrajzolása. Ezt a helyi és országos református elitcsoport egymással való kapcsolatának elemzésén túl az is lehetővé teszi, hogy Nemes a naplójába gyakran ír be imákat vagy kegyes megjegyzéseket, fohászokat, bibliai utalásokat: a napló második felétől vált szokásává, hogy az évet egy-egy hosszabb vagy rövidebb imádsággal nyitja és zárja, mely bizonyítja hitét és intellektuális elköteleződését.

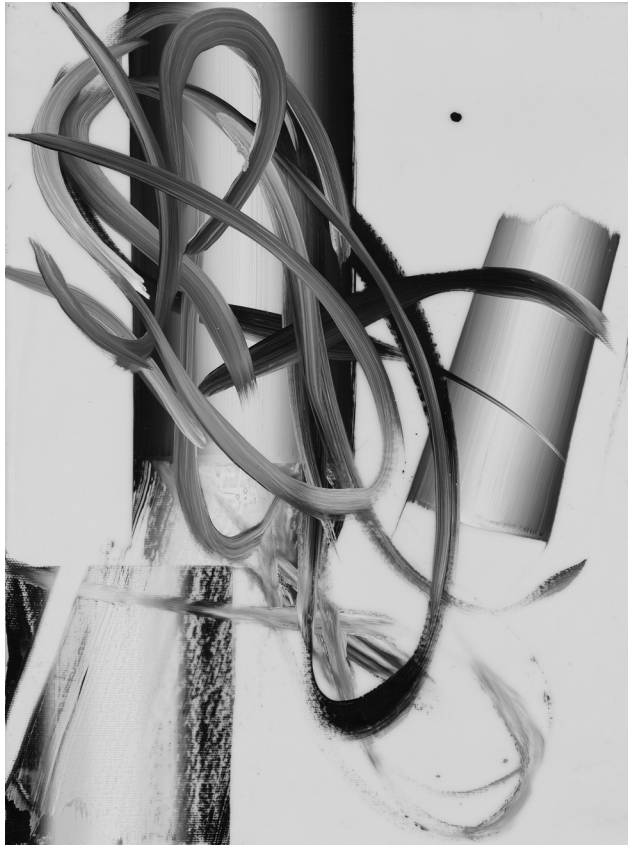
Nemes János 35 éven keresztül vezetett naplója – egyéb levéltári forrásokkal kiegészítve – kiváló lehetőséget ad a naplóíró közéleti és politikai pályájának, családi viszonyainak és mentalitásának a feltárására. Háromszéki főkapitányként nemcsak a helyi elitnek volt a tagja, de országos ügyekben is befolyással bírt, és 1678-ban a fejedelmi tanácsban is helyet kapott. Ahogyan a bevezető tanulmány összefoglalja pályáját: „Nagyon izgalmas és gazdag életút volt a Nemes Jánosé, egy okos, érzékeny ember életútja, akinek a szemérmes kiszólásai által bepillanthatunk egy mély érzésű, rendkívül kötelességtudó, a feladatait példásan ellátó székely nemes mindennapjaiba, politikai vívódásaiba is, csakúgy, mint annak a korszaknak a mindennapjaiba, amiben élt.” (67–68.)

Restás Attila

■ JEGYZETEK

1. Gróf Rhédey László *Naplója*. Közzéteszi Vass József. *Magyar Történelmi Tár* 1855. 1. köt. 213–234:218.
2. Nagy Iván: *Történeti apró emlékek*. *Magyar Történelmi Tár*. 1877. 10. köt. 259–282: 271.
3. Hídvégi id. Nemes János naplója 1651–1686. Közli Tóth Ernő. *Történelmi Tár* 1902. 231–263., 375–411., 528–574; 1903. 83–98.

4. *Történelmi Tár*. 1902. 231.
5. Gyáni Gábor: *A történelmi tudás*. Osiris, Bp., 2020. 343–344.
6. Balogh Judit: *Járvány, betegség és az azokhoz való viszony a 17. sz. végi egodokumentumokban*. Magyar Tudomány 182(2021). 8. sz. 1088–1098.
7. A füzet címlapjának hátoldalán: „Az eredeti írásból írta ezen könyvet Hídvégi G. Nemes Ferenc 1793-dik esztendőben.” Bibliotheca Centrală Universitară „Lucian Blaga”, Mss.614.
8. Például a kézirat a *Béts* alakot hozza, amit az átírás *Bécsként* közöl, miközben a másolatban előforduló *tz-t cz-re* írja át; a magán- és mássalhangzók hosszúságának jelölése, valamint az egybe- és különírás azonban következtelen.
9. Míg „kiemelkedően fontos személyiségek bizonyítottan autográf kéziratainak” közreadása esetén az ún. betűhív átírás elfogadott, a bizonytalan szerzőségű vagy gyakorlati célú szövegek esetén az ún. átíró közlés az ajánlott. Bak Borbála: *A XVI– XVIII. századi magyar nyelvű források kiadásának kérdései. Ajánlás a magyar nyelvű források közreadásában*. Fons 7(2000). 1. sz. 111., 116., 118–122.
10. „Első Rákótzai Györgynek voltak fiai György és Sigmond. György volt Erd. Fejedelem. Sigmond ennek testvér öttse vette vala házas társul Henriethát, Frideriknek Tseh Ország néhai királyának Palatinatusi Elector Fejedelemnek kisebbik leányát. De vele tsak három holnapig lakhatván, Patakon nagy keserűséggel el temette. Az után maga is igen hamar úgy mint következendő Februarii 4-dik napján 1652. Fogaras várában a boldog halhatatlanságra költözött életének 29-dik esztendejében. Első Rákótzai György holt meg 1648-ban October 17-dik napján. G. Bethlen István 1648-ban 10. Jan. A[nn]o] 1666. 3. Febr., 10. és 14. Mar. Lázár György Imreh”
11. Kármán: i. m. 296.

BEÉRÉSI FOLYAMATOK

Bereczky Veress Rebeka: *Fellegrár*

■ Bereczky Veress Rebeka kötetéből megtudhatjuk, hogyan lehetünk jó olívaolaj-termesztők, hogy miért érdemes társaságban is jegyzetelni, és hogy egy túl vastag jegygyűrű miért válhat gyanússá számunkra. A debütökötben színes a novellák repertoárja, több kultúra hagyományai épülnek be a történetekbe. Az író nő különböző élethelyzetek megismeréséhez vezet el bennünket, mint amilyen a menekültválság, vagy a felső tízezer függőségei, kíméletlenül feltárva az olvasónak saját elfogultságait, megítélését másokkal szemben. Kultúráközi dinamikát sejtet az is, amit a fülszövegben Balázs Imre József is megemlít: bár Bereczky Veress Rebeka Svédországban született és nőtt fel, erdélyinek vallja magát, és debütökötét is Erdélyben szeretne volna megjeleníteni.

A kötetben található tíz novellát a kritikus hangvétel fűzi össze. Elmondható, hogy a fanyar hangnem, amely végigkíséri a történetek ívét, már-már önálló narratívává alakul. Egyes novellák már témájukból adódóan előhívják a kritikai hangvételt, ilyen a *Sajtótájékoztató* is, melyben egy menekült embereket fogadó csarnokot láthatunk, ahol Karolina a nyári időszakra önkéntes munkát vállal. Miközben különböző nehéz sorsok tárulnak elénk, Karolina munkatársai önzőségével szembesül, akik kihasználják a javak elosztásában rejlő lehetőséget, eltulajdonítanak drágább élelmiszereket és más, a menekülteknek osztogatott tárgyakat, hisz „nekik úgyis a legszükségesebbek kelleneek most”. (81.) Mialatt Karolina maga is cinkosa az eseményeknek, hisz nem

Polis, Kvár, 2024.

mer felszólalni társai ellen, az addig csak elfordított tekintetek után megtudhatjuk felháborodását a csarnokban történtek kapcsán. Az önzetlenül dolgozó, piederasztárra helyezett önkénteseket reflektorfénybe állító sajtótájékoztatón behallgat egy kollégája interjújába, az önkéntestársa által adott válaszok pedig észrevétlenül átformálódnak a saját felháborodott lehetséges válaszaivá a történetekkel szemben, ahogy önmagát az interjúalany szerepébe helyezi. A szöveggel való játék, vagy a narrátori pozíció felcserélése több novellában is megmutatkozik. A *Karácsonyfatemető* c. novella esetében egy üzletember küzdelmeit láthatjuk, ahogy súlyozni próbál magánélete és a munka világa között. A történetben kezdettől az egyes szám, harmadik személy érvényesül, az utolsó jelenetben viszont ezen belül is változik a fókusz: egy teljesen külső narrátori pozícióból láthatjuk a főszereplőt, mint aki teljesen idegen az olvasó számára. Narrátori pozíciók tekintetében Bereczky Veress Rebeka novelláskötete általában is változatos: nemek szerinti megoszlásban női és férfi főszereplőkkel például egyaránt találkozunk. Sok esetben azt láthatjuk, hogy háttérbe szorulnak a szereplők, és a történet önmagában válik fontossá, ilyenkor előfordul, hogy a szereplőknek a nevét sem tudjuk meg. Ezekben a novellákban a történet rendre egyszerű mozdulatokból, hangokból, benyomásokból bontakozik ki. Különböző érzékszerveinkre apellálva olyan emlékeket hoz fel elménkben az író nő, mint egy kórház várótermének hangjai – ezekből bontakozik ki egy implan-

tátumra várakozó férfi története: „Valahányszor egy orvos, nővér vagy látogató elhalad a folyosó közepén levő, falra erősített flakon mellett, az illető megáll, egyik tenyerét a gélt kibocsátó szivattyú alá tartja, majd a másik kezével, két nyikorgó pumpálással előcsalja a fertőtlenítő folyadékot. Két gyors pumpálás, sebes egymásutánban, akárcsak a szívverés.” (128.) A szereplőkről elfordított fókusz és a narrátori pozíciók kapcsán megfigyelhető, hogy az egyes szám, első személyű karakterek mind női főszereplőkhöz tartoznak. Ez olyankor is tapasztalható, ha adott esetben nem tudjuk meg a szereplő nevét, így felvetődik a kérdés, hogy mennyire látunk, érzékelünk különbségeket a női narrátori hangok között. Jó kiindulópont lehet erre a *Megcoronázva* esetében a hétköznapi életből kirántott trónörökös esete, aki miközben felveszi a ráosztott szerepet, az interjúk és a teljes felé irányuló figyelem célkeresztjében egy távolságtartó attitűdöt ölt magára, amely szöveg szintjén is jól érzékelhető, hisz megszólalásaiban ettől kezdve bölcs tanácsokkal látja el az olvasót, már-már szállóigészerű kijelentésekkel: „Nem tudom, hogy egyáltalán létezik-e jó lezárása egy korszaknak az életemből, hisz maga a fogalom sem más, mint egy paradoxon.” (154.)

A női karakterek bensőségebb narrációjához képest a férfi karakterek főszerepbe kerülésekor mindannyiszor egy távolabbi, egyes szám harmadik személyű nézőpontot láthatunk érvényesülni. Ezzel a narrációval találkozhatunk a *Karácsonyfatemető* című novella esetében is, ahol olyan dolgokra irányítja az olvasó tekintetét a szöveg, melyeket a hétköznapiakban könnyen figyelmen kívül hagyunk: „Fakó árnyalatokba öltözködött e napon a kora tavaszi környezet, csupán a városon áthatoló folyó kavargó vize rendelkezik gazdagabb színvilággal – becsvágyó céltudatossággal sodorják magukkal a

hullámok az olvadás küszöbén lévő jégdarabokat, elszáradt faágakat.” (37.) Az aprólékos mozzanatokban rejlik a történet magja, így a címadó novellában, a *Fellegvárban* is egy apró történetelemből derül ki a Fellegvár börtönében elítélt kiléte is. A novellákban nem egy lekerekített történet megismérése a cél, hanem hogy az olvasó beleérezzen a történések mélységébe.

A novellák által nemcsak távoli országokat járhatunk be, hanem idősíkok tekintetében is nagy utakat tehetünk meg. Több novellában is olyan dolgok történnek a szereplőkkel, melyeket csak a távoli jövőben tudnánk elképzelni, vagy még attól is inkább tartózkodunk. Az elkeseredett ember képe, aki már inkább a szimulációban él, mint a valóságban (*Drónszimulátor*), vagy a mesterséges intelligencia személyként való megtestesülése (*Elemcsere*) mind lehetőségeket kínál az emberi gyarlóság megmutatására. Több novella esetében az emberi önzőség, mások kiszolgáltatottsága, vagy a saját hatalmi pozíció kihasználása válik a fő témává. A már-már science fiction világhoz kapcsolódó történetek olyan filmeket/sorozatokat juttathatnak eszünkbe, mint a *Nincs baj, drágám* (Don't Worry Darling) tökéletes, nyomasztó világa, vagy a *Fekete tükör* (Black Mirror) háttorzongató epizódjai.

Látszólag demokratikus hangnem dominál a novelláskötetben, a már fentebb említett narrációs eljárások, illetve helyszínek sokszínűségében. A változatosság sok esetben mégsem látszik megvalósulni, hiszen például a női karakterek esetében, bár vannak apróbb eltérések, (mint a *Polgármester házában* megjelenő felszabadult író erős személyisége), a szövegek többségében mintha ugyanarról a szereplőről olvasnánk. Erre ráerősítenek a kevésbé megszemélyesített karakterek, akikről sok esetben semmit nem tudunk, mint az *Olajbogyószüret? avagy érési folya-*

mat c. novellában. A szereplőknek itt szinte csak olyan szempontból van jelentőségük, hogy a természet és leartás folyamatát bemutassák.

A szerző a szövegekben a narrációs technikák funkcionális alkalmazásával próbál rámutatni a gazdasági helyzet árnyoldalaira, a hangsúlyok azonban eltolódnak, a kritikai hangnem elvesz a sorok között. Hiába drágább a polgármester partiján a koktélok összetevője, mint az eseményhez odavezető taxis fizetése, a tehetősebb emberek sem tudnak változtatni az időjárás körülményein, a medencés rendezvényt

mégis meg tudják engedni maguknak a szárazság idején. A szövegekben a szolidaritásról néhol elcsúszik a fókusz, így többet tudhat meg az olvasó a gazdagok dőzsöléséről, mint a tényleges problémákról. Az író több kultúra hagyományába is bepillantást enged, viszont ezek megismerését szűri a világgal szembeni kritika. Az olvasó a kritikai hangnemek, a benyomások sűrűjében elvesztődhet, keresve a kikutat az emberiségből való kiábrándultság útvesztőjéből.

Kincses Edina

